

RECENZE

Šišková Naděžda. Lidskoprávní mechanismy na úrovni EU a otázky související. Praha: Wolters Kluwer, 2021, 314 s.

Ústředním tématem monografie *doc. et doc. JUDr. Naděždy Šiškové, Ph.D.*, nazvané *Lidskoprávní mechanismy na úrovni EU a otázky související*, kterou vydalo nakladatelství Wolters Kluwer a která je současně výstupem grantového projektu Evropské agentury pro vzdělávání a kulturu, je široká problematika ochrany lidských práv v EU. Autorka již v předmluvě zdůrazňuje, že jejím stěžejním záměrem je posouzení uvedených mechanismů ochrany lidských práv z hlediska jejich efektivity a skutečné realizace. Přihlíží pak zejména ke skutečnosti, že úprava lidských práv obsažená v unijním právu je velice komplexní, víceúrovňová a složitá, a to nejen díky celé škále aktérů od jednotlivce, přes členské státy EU až po orgány EU.

Hlavní význam lidskoprávních mechanismů zakotvených na úrovni Evropské unie spatřuje autorka především v jejich obrovském inspirativním potenciálu, neboť představují zjevně nejrozsáhlejší a nejpokrokovější systém ochrany lidských práv na světě. I proto je namístě uvítat její snahu o posouzení zkoumaných mechanismů prizmatem jejich efektivity a naplňování. Pokud by totiž Listina základních práv Evropské unie, ústřední dokument systému ochrany lidských práv v Evropské unii, neobsahovala efektivní a reálně vykonatelná ustanovení, došlo by k jejich faktickému přesunu do kategorie *soft-law*, tedy nezávazných právních dokumentů, což by však kolidovalo s explicitně zakotvenou právní závazností Listiny na úrovni primárního práva v čl. 6 Smlouvy o fungování Evropské unie (SEU).

V hlavní části textu této odborné literatury se autorka zabývá základními atributy a podstatou lidských práv. Vymezuje základní pojmy, které jsou pro oblast lidských práv charakteristické a jejichž znalost je pro úspěšné uchopení zkoumané materie nezbytná, definuje samotný pojem „lidských práv“. Ve své definici se nijak zásadně neodlišuje od ustáleného terminologického přístupu současné nauky, a vymezuje tak pojem lidských práv souladně s ní. Přibližuje též nejvýraznější rozdíly mezi pojmy jako jsou „lidská práva“, „lidská a občanská práva“, „základní lidská práva“ se zdůrazněním, že tuto mnohost pojmů nelze hodnotit pozitivně, jakkoliv upozorňuje, že jsou někteří současní představitelé doktríny toho názoru, že snaha o naprostou terminologickou čistotu je vzhledem k obrovskému záběru lidských práv napříč vědními obory zřejmě bezvýsledná. Autorka staví do komparace pojem „lidských práv“ s dalšími pojmy, jako jsou „základní práva“ a „občanská práva“, a demonstruje jejich porovnáním vzájemné odlišnosti. Zároveň se dotýká problematiky „práv a svobod“ jakožto subjektivních oprávnění rozlišitelných podle jejich obsahu. Trefně přitom zdůrazňuje, že rozdíly u těchto pojmů jsou ještě tenčí než v případě pojmů předchozích, což dokládá na příkladu Listiny základních práv a svobod České republiky, kde jsou tyto pojmy na některých místech zaměňovány v totožném významu.

Velmi zajímavá je část III. recenzované monografie, kde je přehledně nabídnuta teorie třídění lidských práv obecně známá jako „generace lidských práv“. V kontrastu autorčiny pojednání o starších generacích lidských práv, jakými jsou práva I., II. a III. generace (autorka se, aniž by to explicitně zmínila, přiklání ke čtyřgeneračnímu dělení, třebaže jsou v doktríně zastávány i názory uchylující se k dělení pouze třígeneračnímu), se jeví

zvláště pozoruhodným o poznání detailnější popis IV. generace práv. Jistě tomu tak není náhodou, neboť v závěru této části autorka zprvu konstatuje, že lidskoprávní úprava na úrovni unijního práva se dotýká všech čtyř generací, hlavně pak vyzdvihuje roli a originalitu přístupu Evropské unie ve vztahu k právům právě poslední generace, označovaným jako *moderní*. Uzavírá velmi pádnou poznámkou o průkopnické roli Evropské unie na poli rozvíjení a prosazování (nejen) moderních práv.

Velkým přínosem monografie je skutečně až anatomicky detailní rozbor významu čl. 2 Smlouvy o Evropské unii, ke kterému autorka příležitostně podotýká, že toto ustanovení zdaleka není ryze právní normou, nýbrž normou hodnotovou a mravní. Tato teze pak navazuje na unijní koncept právního státu, srovnává jej s obdobnými koncepty známými z právních systémů kontinentální i anglosaské právní kultury a demonstruje vzájemné odlišnosti. Ve světle recentních obtíží s dodržováním základních principů právního státu ze strany některých členských států EU (zejména Maďarsko, Polsko) lze jako důležitý jistě vnímat autorčin akcent kladený na nástroje směřující k posílení právního státu. Těmto nástrojům se pak velmi podrobným způsobem věnuje v navazujícím přehledu (s. 116 a násl.). Významným se jistě může jevit zejména mechanismus upravený v čl. 7 SEU, neboť jeho cílem je reagovat na závažné porušení unijních hodnot podle čl. 2 SEU, kam náleží mj. i lidská práva. Neopomíná se však zmínit i o dalších instrumentech jako např. řízení o porušení povinnosti a nový postup EU pro posílení právního státu na základě sdělení Komise.

Významná část práce je věnována judikatuře Soudního dvora EU. Jeho rozhodovací praxe představuje jednak neocenitelný zdroj poznání o problematice lidských práv, jednak působí jako nezpochybnitelná hnací síla pokroku nejen v oblasti lidských práv. Na druhé straně však nelze nekriticky přihlížet k tomu, že zejména Soudní dvůr EU mnohdy trpí jistým „velikášstvím“ a setrvale překračuje limity právního rámce daného primárním právem EU a vytváří (zejména v rámci řízení o předběžných otázkách dle čl. 267 Smlouvy o fungování EU) mnohdy zcela nová pravidla. Co je však podstatné pro téma této monografie, je postoj Soudního dvora EU k ochraně lidských práv, a proto autorka předestírá obsáhlý výčet jeho relevantní lidskoprávní judikatury, což následně uzavírá několika účelnými zobecňujícími závěry. Především vysvětluje rozdílnost jednotlivých pojmů a jejich vzájemnou relaci; věnuje se obecným zásadám právním a roli Soudního dvora EU při jejich formulování judikatury Soudního dvora EU. Následně se věnuje způsobu, jakým Soudní dvůr EU ve své judikatuře přistoupil k zakotvení ochrany lidských práv v období před platností Lisabonské smlouvy, kdy lidská práva nepožívala takové normativní ochrany na úrovni primárního unijního práva. Je namíště ocenit autorkou nabízené třídění jednotlivých práv lidskoprávní povahy, neboť dosavadní právní věda se této otázce v zásadě nevěnovala. Autorka uzavírá tuto část zajímavým konstatováním, že zatímco se v počátcích své rozhodovací činnosti Soudní dvůr EU zdráhal uznávat základní práva jako východisko své rozhodovací praxe, učinil v průběhu šedesátých let průkopnický obrat a jednoznačně se přihlásil k jejich ochraně.

Proces formování Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“) včetně Protokolů tvoří další stěžejní partii monografie, neboť úzce souvisí s konceptem ochrany lidských práv v celé kontinentální Evropě. Obšírně se proto autorka věnuje podstatnému tématu – štrasburskému kontrolnímu mechanismu dodržování lidských práv. Příhodně poznamenává, že výjimečnost systému ochrany lidských práv na úrovni Rady Evropy netkví tolik v rozsahu jejich ochrany, nýbrž v kvalitě jeho kontrolního mechanismu. Následně autorka hlavní pozornost upírá k Evropskému soudu pro lidská práva

(dále jen „ESLP“), jeho složení a fungování. Pojednává i o pojmu rozsudku ESLP, náležitostech jeho obsahu, jeho výkonu a dohledu nad takovým výkonem ze strany Výboru ministrů. Šišková svůj výklad završuje shrnutím nejdůležitějších změn a podstatných rysů, které představují Protokoly č. 14, 15 a 16 k Úmluvě, souhrnně autorkou označené jako „reforma reformy“.

Problematika možného přistoupení Evropské unie k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve světle aktuálního vývoje, která byla znegována postojem Soudního dvora EU, představuje citelně problematickou otázku, kterou se autorka nebojí kriticky otevřít. Uvádí, že úvahy o přistoupení EU (včetně jejích právních předchůdců) nejsou ničím novým. Proto podrobně rozebírá skutkové okolnosti, jakož i právní závěry a další souvislosti spojené s dvěma zásadními posudky, jež Soudní dvůr k této věci vydal. Jedná se o posudky C-2/94 z roku 1996 a C-2/13 z roku 2014. Po vpravdě detailním shrnutí klíčových bodů obou posudků autorka poznamenává, že vzhledem k určitým zatím sotva překonatelným překážkám, které Soudní dvůr EU v otázce přístupu EU k Úmluvě identifikuje (jmenovitě jde např. o nezaručení koordinace mezi čl. 53 Úmluvy a čl. 53 Listiny a nezohlednění Úmluvou zásady vzájemné důvěry mezi členskými státy, absence vazby mezi mechanismem zavedeným Protokolem č. 16 k Úmluvě a řízením o předběžné otázce na základě čl. 267 SFEU, Úmluva nerespektuje specifické rysy unijního práva týkající se přezkumu aktů, jednání či opomenutí Unie v oblasti SZBP atd.) lze v současné době stěží uvažovat o přístupu EU k Úmluvě. Absence opory pro řešení těchto překážek v primárním právu, jehož změny nejsou jednoduché, tak tvoří bariéru, která zřejmě čl. 6 odst. 2 Smlouvy o EU zcela vyprázdnila. I proto se autorka kriticky staví ke stále rezonujícím posudku C-2/13, který vyvolal řadu silně kritických reakcí; obecně totiž panovalo očekávání, že Soudní dvůr přistoupení EU k Úmluvě posvětil. Autorka správně podotýká, že kromě právních otázek vyvěrajících z posudků je namísto rovněž zodpovědět otázku účelnosti a smysluplnosti přístupu EU k Úmluvě, tj. zda tento akt skutečně zajistí efektivnější poskytování ochrany lidským právům v EU. Zda bude pravdivá autorčina úvaha o tom, že do budoucna lze očekávat opětovné otevření tématu přistoupení EU k ÚLP, skutečně ukáže až budoucnost.

Kromě již uvedených oblastí lidskoprávních mechanismů na úrovni EU autorka rovněž zaměřuje svou specifickou pozornost k výkladu sociálních a hospodářských práv a prostředkům jejich ochrany, které lze užívat na úrovni Rady Evropy. Autorka rozebírá postavení a úlohu sociálních a hospodářských práv jakožto specifické kategorie oprávnění v mnohém se lišící od tradičně pojímaných lidských práv typu *hard-law*. Pozornost autorky dále směřuje k Evropské sociální chartě a Revidované Evropské sociální chartě jakožto dvěma fundamentálními dokumentům ochrany hospodářských a sociálních práv na úrovni Rady Evropy. Šišková shrnuje jejich charakteristické rysy, působnost, vyjmenovává vybraná oprávnění deklarovaná příslušnými ustanoveními obou dokumentů, jakož i mechanismy, kterými je zajišťována ochrana takto zaručovaných principů. Stěžejním se pro zkoumanou problematiku jeví autorčino shrnutí přínosu Evropské sociální charty pro *acquis communautaire*, jakožto významného inspiračního zdroje pro rozšíření úpravy této generace lidských práv. Na tuto problematiku pak autorka navazuje kapitolami o dalších nástrojích ochrany sociálních a hospodářských práv na úrovni EU. Jde především o Chartu Společenství základních sociálních práv pracovníků a Evropský pilíř sociálních práv.

V konečné části recenzované monografie autorka prezentuje a shrnuje uceleným způsobem poznatky, které pramení z jejího obšírného zkoumání předmětné problematiky.

Opětovně, avšak z nových úhlů pohledu komentuje dosavadní vývoj na poli ochrany lidských práv jak na úrovni EU, tak i na úrovni Rady Evropy, potažmo Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Rovněž nastiňuje i možné varianty a perspektivy vývoje v této oblasti se zmíněním velkého potenciálu unijního práva při zdokonalování mechanismů ochrany lidských práv, ale i jejich kladných i záporných znaků. Závěrem nezbyvá než plně přisvědčit autorčině poznámce, že hlavním výdobytkem ochrany lidských práv zůstanou vždy ta oprávnění, jichž se bude moci jednotlivec reálně dovolat u orgánů veřejné moci, což pro EU znamená značnou výzvu.

Závěrem nelze než doporučit, aby tato monografie *doc. Naděždy Šiškové* patřila nejen k základním zdrojům poznatků o kvalitě ochrany lidských práv pro studenty vysokých škol, ale aby se stala součástí knihoven všech praktikujících právníků v oblasti všech druhů práva. *Doc. Šišková*, která je mezinárodně uznávanou odbornicí v oblasti práva EU a práva Rady Evropy a která svou aktivní mezinárodní činností přispívá k setrvalé podpoře kvalitního rozvoje práva zarámovaného limity, jež tvoří ochrana práv jednotlivce, tak svou komplexní mnohaletou výzkumnou práci vtělila právě do této monografie a významně napomohla nám všem, kteří se danou matérií ve své vědecké činnosti zabýváme.

Monika Forejtová*

Cítím, tedy jsem (právník). Recenze knihy Shaw, Julia J. A. *Law and the Passions: Why Emotion Matters for Justice*. Routledge, 2021, 206 s.

„Zamýšlející se nad tím, jaké emoce právem prostupují, jak ovlivňují aktéry ve světě práva a co to vlastně znamená prožívat právo; poetický, napěchovaný hutnými odkazy na filozofii, kulturu a krásnou literaturu“ – tak by se dal shrnout ambiciózní interdisciplinární projekt *prof. Julie J. A. Shaw* z Montfortské univerzity, který má za cíl obohatit náš pohled na právo jako celek, ne jako na systém právních norem, který lze poznat pouze na základě racionálního uvažování, za pomoci rozumu, ale jako něco více – jako prožitek, něco, čím prostupuje a co neustále zabarvují city a emoce.¹

Prvně ale kontext. Dílo spadá do relativně mladého hnutí právo a emoce, jehož počátky lze zpozorovat na přelomu 21. století.² *Law and the Passions (Právo a vášně)* představuje další příspěvek, který prohlubuje naše poznání v tom, jak chápat v právu naše emoce a jak nám mohou poskytovat inspiraci pro právo a pro právní myšlení. Obecně do zkoumání

* Doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D., Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni. E-mail: forejtov@kup.zcu.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4366-5849>.

¹ Zde je třeba podotknout, že o obsahu a rozdílech pojmů emoce, city a vášně se stále vedou diskuse. Analýza této problematiky jde nad záměr této recenze; prozatím je tedy třeba se spokojit se zjednodušením, že se jedná o synonyma.

² Za prvotiny hnutí právo a emoce lze označit tato díla: BANDES, S. A. *The Passions of Law*. New York: New York University Press, 1999, PILDES, R. H. Conceptions of Value in Legal Thought. *Michigan Law Review*. 1992, Vol. 90, No. 6, s. 1520–1559, a POSNER, E. A. Law and the Emotions. *University of Chicago Law Occasional Paper*. 2001, No. 42, s. 1–36.